
В.Е. Туренко,
кандидат філософських наук,
молодший науковий співробітник
КНУ імені Тараса Шевченка

ПОГЛЯД НА ФЕНОМЕН ЛЮБОВІ АНТИЧНИХ СКЕПТИКІВ ТА ЕПІКУРЕЙЦІВ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ

*«Коли немає можливості
бачитися та спілкуватися –
закінчується любовна пристрасть».*
Епікур

Тема любові завжди хвилювала людство. Споконвіку мислителі прагнули досягнути ті чи інші аспекти, що пов'язані з даним феноменом. Антична філософія любові є фундаментом рефлексій та сентенцій для європейської думки щодо неї. Однак здебільшого науковці акцентують увагу на аналізі платонівської та аристотелівської концепцій любові, тоді як дослідження її в елліністичних школах є досить побіжним. Дослідження Р.Крейтнера [6], О.Лосєва [3], К.Морана [7], У.Стівенса [8], В.Шестакова [4], Х.Яннараса [5] з даної проблематики стали теоретико-методологічною основою цієї статті.

Отже, *мета* нашого дослідження – здійснити компаративний аналіз погляду на любов античних скептиків та епікурейців.

Онтологія любові

Розглядаючи онтологію любові, як скептики, так і епікурейці приділяли увагу боротьбі з тілесними задоволеннями, пристрастю, що унеможлиблює ототожнення любові та «навкололюбовних» феноменів на онтологічному рівні. В цьому відношенні вони опонували Аристотелю, який дотримувався протилежної думки, а саме, що любов є пристрастю [Eth.Nic.1105b23]. Скептики, наприклад, апелювали до того, в Іліаді є такий вислів: «Люди несхожі; ті люблять одне, а інші – інше» [Od. XIV 228], а також «І коли погодились, що тілесне благородство існує, люди сперечаються про виховану і гарну

жінку, причому ефіоп віддасть перевагу найбільш кирпатій і чорній, перс схвалить найбільшу і горбоносу, інший же назве гарнішою за всіх середню за рисами обличчя і кольором шкіри» [Sext. Adv. math. XI 43]. В цій сентенції є багато латентних смислів. По-перше, думка про невизначеність універсальних феноменів, в тому числі і любові. Розуміння любові як таїни проходить червоною ниткою в історико-філософському дискурсі (східна та західна патристика, М. Шелер та ін.).

Адже досі людство не знає достеменно, що ж собою являє сама любов. Як відомо, серед тисяч визначень цього концепту не має єдино правильного, усталеного розуміння даного феномену, а отже, предметизації, з чим маємо справу, коли можна говорити, що ми аналізуємо саме любов, а не закоханість, пристрась, флірт. Таїна вона ще й тому, що не існує абсолютної об'єктивності стосовно неї. Дослідники зазначають, що кожен мислитель (кожна людина) у своїх поглядах на любов виходив, насамперед, не з раціональних розмислів, а від власного досвіду пережитих почуттів, які збереглися у пам'яті серця, або як «гіркота», або ж радість.

Окремо слід додати про мінливість та невизначеність любові як явища. В контексті співвідношення любові та ненависті Секст Емпірик говорить: «Деякі відчують надмірну огиду до свинячого м'яса, інші його вважають особливо приємним. Звідси і Менандр каже: «Яким він здається на погляд? Відколи він став таким? Яке чудовисько. Не здійснюючи ніякої несправедливості, ми й самі стаємо прекрасними. А багато хто, закохавшись у виродків, вважають їх чудовими красенями» [Sext. Pyrrh. I 108–109].

Скептики пов'язували любов з поняттям прекрасного. Тому ми можемо припустити думку про спільність поглядів цієї античної школи з платоніками [Symp. 204b].

О.Ф.Лосев, роздумуючи про онтологічно тісний взаємозв'язок любові та прекрасного, підкреслює: «...Естетичне переживання – це любов. Любов є вічним прагненням коханого до коханої. Це прагнення завершується шлюбом як у чуттєвій, так і в духовній реальності. Результатом шлюбу є породження нового, в якому люблячий та любляча вже дані у вигляді стійкого досягнення, де обоє злиті до непізнанності. Ці досягнення є об'єктиваціями любові, і не важливо, де це відбувається – в просторі чуттєвості або духу. Таким чином, естетичне у своєму суб'єктивному аспекті є любовним прагненням

і у своєму змісті просякнута тими самими любовними прагненнями» [Цит. за: 4, 25].

Тому, за своєю сутністю, «любов – це, перш за все, досвід пориву чи прагнення до завершеності краси, якою є завжди недосяжна повнота життя... І чим правдивішою є любов, тим більше вона вільна від інстинктивної потреби фізичного увіковічення, підпорядкування іншого безособовій індивідуальній потребі і бажанню, тим більше вона прагне до спільного пережитого зв'язку і причетності до краси форми, живого спілкування зі стійким проявом особистої інакшості» [5, 389–390].

Любов, на думку сучасного грецького філософа Х. Яннараса, є там, де є істинне розуміння прекрасного та краси. Коли прекрасне у люблячих не обмежується лише тілесною, видимою, стороною, а є душевним та духовним – всією сутністю особистості. Проте не одразу ми до цього приходимо, і про це ще пише Платон [Phaedr. 73d].

Епікурейська школа в особі її засновника дотримувалась схожих думок зі скептиками про неприпустимість отождолення любові з пристрасстю та насолодами: «Слід зазначити, що теорія пристрасстей, що розвивалася епікуреїзмом, ґрунтувалася багато в чому на висновках і приписах медицини. У будь-якому разі медичні трактати досить багато уваги приділяли опису сексуальної фізіології. Правда, медицина того часу включала в себе і натурфілософські ідеї, і етичні приписи, і психологічні спостереження. Все це дає можливість розглядати античні медичні трактати в загальному контексті античного еросу» [4, 30]. Зокрема, до нас дійшли дві його думки щодо цього.

1) Якби те, що виробляє задоволення для розпусників, розсіювало страхи розуму щодо небесних явищ, смерті і її страждань, а також навчало, де межі пристрасстей і страждань, то ми ніколи не мали б причини засуджувати їх, оскільки б вони звідусіль наповнювали себе задоволеннями і нізвідки не мали б ні страждання, ні печалі, що і є зло [Epic. KDox.X].

Доречним буде також сказати, що Епікур взагалі виділяв три типи задоволення: задоволення від їжі, від любові і задоволення зору і слуху, причому любов займає середнє положення між занадто грубими задоволеннями від їжі і досить одухотвореними задоволеннями від споглядання краси, у тому числі і творів мистецтва.

2) Я дізнався від тебе, що в тебе досить сильне жадання тіла

до любовних насолод. Коли ти не порушуєш законів, не змінюєш добрих звичаїв, не засмучуєш нікого з близьких людей, не шкодиш тілу, не витрачаєш надміру, задовольняй свої бажання, як хочеш. Однак неможливо не зіткнутися з будь-яким із вищезазначених явищ: адже любовні насолоди ніколи не приносять користі; досить того, якщо вони просто не зашкодять [Еріс. KDox.LI].

Отже, любов у Епікура зводиться до чуттєвих насолод, які не потрібні, але можуть бути терпимі, якщо вони не завдають шкоди. Він поділяв насолоди на три типи: природні і необхідні, природні, але не необхідні, і, нарешті, не природні і не необхідні. У цій класифікації любов належить до насолод другого типу: задоволення, пов'язані з любов'ю, природні, але вони не є потрібними. Тому найкраще уникати любовних пристрастей або, в усякому разі, дотримуватися помірності.

На думку У.Стівенса, «любов для Епікура підпадає під категорію бажань, які не є природними і не є потрібними. Це не що-небудь від природи, що створює в нас бажання мати одного сексуального партнера, а, швидше, диктат суспільства навколо нас – те, що Епікур називає «порожні думки» [8, 84].

Епікур вважав, що якби людям ніхто не говорив про любов, то ніхто б не покохав. Любов – дитя цивілізації, суспільства, історії. Через це «розуміння любові в історії людства йде звивистими шляхами, схожими на шлях знання взагалі, де з кожним століттям люди відкривають для себе все нові і нові пласти світобудови, все нові і нові шари в їхньому духовному космосі. Людське пізнання швидко йде вперед, сума знань весь час збільшується, але ще швидше зростає сума невідомого. Чим більше ми пізнаємо любов, тим більше вона вислизає від нашого погляду. За своєю суттю і формами прояву любов амбівалентна: вона те, що наближає нас до тварин своїм непереборним інстинктом до розмноження і батьківства, але вона і те, що звеличує нас своїм творчим, духовним поривом. Вона те, що несе сильні насолоди і радості, але вона і те, що може ініціювати трагічний злам людської душі» [1, 7].

Задоволення самі по собі не були кінцевою метою для епікурейської школи. Ці задоволення мають цінність, коли вони звільняють нас від страждання, призводять до душевного спокою, тобто до того, що Епікур позначав терміном «атараксія».

Такий погляд на дану проблему, скоріш за все, пояснюється

тим, що епікурейці, як і скептики, чудово знали про плинність любовних насолод, пристрастей, втім, про безконечність любові як такої. Справді, якщо любовний порив раптом втілюється в кінцевій чесноті чи кінцевому стані, це свідчить про безрозсудну пристрасть – небезпечну, хоча вона і часто зустрічається, «руйнування» і «змішування» ієрархії любові (*ordo amoris*). Любов, яка дійсно гідна цього імені, ніколи не припиняється і ніколи не досягає задоволення [3, 84].

Антропологічний контекст любові

Людська любов, на думку скептиків, – це спрага [Sext. Adv. math. XI 82]. І цю спрагу може задовольнити лише кохана особистість.

Слід зазначити, що саме скептики вперше в історико-філософському дискурсі послідовно наполягали на нігілістичності феномену любові. Так, Секст Емпірик зазначав, що, «по-перше, всі насолоди і страждання життя для нього (філософа. – *V. T.*) абсолютно байдужі. Всі твердження і заперечення ні прямо, ні в результаті процесу думки його не приваблюють. Вони теж для нього байдужі. І взагалі він прагне не до щастя чи насолоди, але просто до незворушності, яка, за його вченням, саме й полягає в тому, що людина ні до чого не прив'язана, нічого не любить, до всього байдужа і нічим не буває схвилювана [2, 42].

Ще більшою мірою засуджує любов представник епікурейської традиції Лукрецій Кар. У своїй філософській поемі «Про природу речей» він дає чисто фізіологічну інтерпретацію любові. За його словами, вона лише наслідок фізіологічних процесів, що відбуваються в організмі, пов'язаних з накопиченням соків, які вимагають виходу. В описі Лукреція любов має бездушний та ірраціональний характер: під впливом сліпої пристрасті коханці впиваються один в одного губами, змішують слину зі слиною, кусають і завдають одне одному біль. Але їх прагнення проникнути один в одного марне,

«Так от і спраглих любові постійно морочить Венера:

Тіло жадане очима їдять, насититись – не можуть,

Далі й руками по ньому блукають, але надаремно:

З ніжних опуклостей взяти для себе нічого не годні.

Врешті, завмерши в обіймах тісних, коли п'ють насолоду

Віку квітучого, й тіло віщує їм розкіш найвищу,

Й сім'ям сипнути вже має Венера по ниві жіночій,

Хочуть ще глибше тілами з'єднатись, із слиною – слину

Змішують; подих із уст їм в уста йде крізь зціплені зуби.
Та надаремно: нічого ні взяти для себе не можуть,
Ні своїм тілом усім в якесь інше пробитися тіло, –
Саме таке в них, здається, тоді виникає бажання:
Ось як їм любо в тісні потрапляти Венерині ситі»

[Lucr. 1090–1102].

Тому любовну пристрасть, говорить Лукрецій Кар, не можна наситити нічим, вона подібна спразі, яку людина відчуває у сні і яку він не може вгамувати. Іншими словами, любов – обман, природа створює ілюзії, прагнучи до яких, людина відчуває лютю і сліпе шаленство [7, 122].

Такі думки не є дивиною, адже філософія, як і література, є плодом культури. І в контексті цього В.Шестаков підкреслює: «Характеризуючи античну літературу про любов, не можна пройти повз ті твори, в яких відбився вульгарний гедонізм, характерний для пізньої римської культури. Щодо цього великий інтерес являє «Сатирикон» Петронія (I ст.), який малює картину римського життя епохи імператора Нерона і характерні для неї аморалізм, філософський песимізм, культ насолоди. Причому занепад моралі відбивається не стільки в описах продажної або протиприродної любові, скільки в загальній атмосфері абсолютного скептицизму, втраті будь-яких моральних цінностей. Щодо цього дуже характерною є новела про матрону Ефеську, в якій моральний нігілізм переростає в цинічний і похмурий гротеск». З приводу цього Діоген Лаертський наводить приклад з життя засновника античного скептицизму: коли одного разу Анаксарх потрапив у болото, то Піррон пройшов повз нього, не подавши руки; люди його лаяли, але Анаксарх вихваляв – за байдужість і за те, що той не мав любові до ближнього» [Diog. Laert. IX 64].

Однак, як зауважує О.Лосєв, разом з цим можна зустріти думку і про те, що ніщо людське не чуже античним скептикам, не просто використання ними звичайних думок або вчинків, але й чітка проповідь любові до людей. У самому кінці «Пірронових положень» [Див: Sext.Pyrth.III, 280] Секст рекомендує вибирати важкі або легкі докази і спростування у зв'язку саме зі своїм людинолюбним настроєм [2, 49].

У цьому контексті, за свідченням Ціцерона, Епікуру також «були притаманні такі моральні якості, як сувора помірність і самовладання,

мужність, дружелюбність, любов до батьків, ніжна дбайливість щодо друзів, гуманне поводження з рабами, повна згода життя з тим моральним ідеалом радісного і незворушного миру душевного, який він собі поставив...» [Cic. De fin. II, 25, 81].

Відзначимо також спільність їхніх поглядів щодо значення любові до мудрості (філософії, знання, істини):

1) Скептиком, на думку Секста Емпірика, є зовсім не та людина, яка не хоче жити, якій все набридло, що не дотримується жодних переконань, не любить ніякої філософії, заперечує все існуюче і ставиться до нього з гордовитим презирством і взагалі є якимось пустельником і відлюдником [2, 45].

2) Дослідження про критерії для всіх є предметом спору не тільки з огляду на те, що людина для скептиків є за природою жива істота, яка любить істину, а й через взаємну боротьбу найбагородніших філософських шкіл щодо найголовніших предметів думки [Sext. Adv. math. VII 27] [2, 65].

3) Епікур, за свідченням Порфірія, зауважує: «Істинною любов'ю до філософії знищується будь-яке бажання, тривожне та тяжке» [Porph. Ad Marc. fragm. 457].

Для розгляду антропологічного контексту любові у скептиків та епікурейців слід виділити ще одну спільну рису – це негативне ставлення цих філософських шкіл щодо любові до багатства (грошей), а також засуджуючі мотиви стосовно честолюбства, любові до речей, їжі, яка дає насолоду [Sext. Adv. math. XI 120, 178–179]:

- А робити все для досягнення багатства – значить бути корисливим. Отже, той, хто вважає багатство найбільшим благом, прагне його, стає грошолобом. Так само і той, хто вважає славу гідною вибору, прагне до неї [Sext. Adv. math. XI 123].

- Любов до грошей, які придбані нечесним шляхом, нечестиві; до грошей, які придбані чесним шляхом, – ганебна, непристойна брудна скнарність навіть і за чесності [Epic. Sent. XLIII].

Тому в одній притчі про ієрархію цінностей для еллінського суспільства, яку переповідає Секст Емпірик [Sext. Adv. math. XI 52–58], розповідається про те, що перший приз віддали Мужності, другий – Здоров'ю, третій – Насолоді, і лише самий останній Багатству.

На наш погляд, дуже цікавою є думка Секста Емпірика про те, що причинами любові не можуть бути зло або щось погане, адже любов є сама по собі благо: те, що здатне створити благо, не може

бути за природою злом; біль же створює насолоду; ми ж і знання сприймаємо з важкістю, і таким же чином деякі опановують і багатство, і кохану, і болі ведуть до здоров'я» [Sext.Pyrrh.III, 195].

Отже, справжня міжособистісна любов не з'їдає себе в прихованій злобі. Її супроводжує спокій і сила, тепло і ясність. Любов ніколи не ображається, навіть якщо на перший погляд це здається образою, вона усуває непорозуміння, але і не закривається перед агресією. Грецьке визначення гніву походить від поняття «несвоечасно, передчасно, зопалу». Любов реагує належним чином. Вона не надмірно чутлива. Ображена ж людина знову і знову намагається покінчити з любов'ю, бо несправедливість викликає у неї сильне почуття гніву і невдоволення, що накопичилися всередині. Любов – про це знають і подвижники, і закохані – це стан максимальної зібраності людської особистості, яка відкрита і звернена до Іншого.

Якщо між людьми саме любов, то вони не злопам'ятні. В любові вони зла не помічають. Люди часто у відносинах між собою зводять рахунки. Вважається, що хороші відносини базуються на рівності: «коли інша особа мене образила, то я повинен образити її». Але в результаті рівності, любові не буде ніколи, а буде тільки постійне зведення рахунків, взаємних образ на адресу один одного. Постійно займається підрахунками тільки маргінальна особистість; кого «розширила» любов, у неї немає необхідності рахувати заподіяну йому шкоду. Любов фундаментально долає зло, а не підраховує його і не примножує.

На думку скептиків, благом є або само прагнення, або те, до чого ми прагнемо. Але прагнення за власним змістом не є благом, бо тоді ми не квапилися б досягти того, до чого ми прагнемо, щоб не вийти зі стану прагнення; так, наприклад, якби було благом прагнути до пиття, то ми не квапилися б досягти пиття, бо, насолодившись ним, ми позбавляємося прагнення до нього. І те саме можна сказати з приводу голоду, любові і всього іншого [Sext.Pyrrh.III, 183–184].

Таким чином, здійснивши компаративний аналіз погляду на любов античних скептиків та епікурейців, можна зробити наступні висновки:

- У поглядах на ті чи інші аспекти любові скептики та епікурейці не завжди погоджуються з класичною античною філософською традицією, певною мірою вони навіть їй протистоять.
- Розглядаючи онтологію любові, скептики та епікурейці,

хоча й іноді презирливо ставились до даного феномену, однак не заперечували її могутності та впливу на світ, на людське життя.

• Здебільшого обидві школи, як скептики, так і епікурейці, розглядали ті чи інші форми любові у людському житті. Якщо любов людей до насолод, багатства, грошей мислителі засуджували, то любов до філософії, знань вихваляли і заохочували.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Каньшєва О.А.* Духовные основания любви : Автореф дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11. – ; СПб. : [б. и.]1994. – 15 с.
2. *Лосев А.Ф.* Культурно-историческое значение античного скептицизма и деятельность Секста Эмпирика. Секст Эмпирик. Сочинения в двух томах. – Т. 1. – М., 1975. – С. 5–60.
3. *Шелер М.* Ordo amoris / Трактаты о любви. – М., 1994. – С. 77–100.
4. *Шестаков В.П.* Европейский эрос. Философия любви и европейское искусство. – М., 2011. – 224 с.
5. *Яннарас Х.* Краса. – Дух і Літера. – 2001. – № 1–2. – С. 389–392.
6. *Kreitner R.* The stoics and the epicureans on friendship, sex and love// R.Kreitner / The Montréal Review, 2012, January. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.themontrealreview.com/2009/The-Stoics-and-the-Epicureans-on-Friendship-Sex-and-Love.ph>
7. *Morana K.* L'atomisme antique face a l'amour // Revue philosophique en France et de l'etranger. – 1996. – №1. – P. 119–132.
8. *Stephens W.* «What's Love Got to Do with It? Epicureanism and Friends with Benefits» in *College Sex – Philosophy for Everyone: Philosophers with Benefits*, ed. M. Bruce & R.M. Stewart (Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2010), 82.

Туренко В.Е. Філософський погляд на любов античних скептиків та епікурейців: компаративний аналіз.

У статті на основі збережених фрагментів праць античних скептиків та епікурейців аналізується їхній погляд на любов. Автор доводить, що дані філософські школи мають як спільні, так і відмітні риси щодо їх розуміння природи любові, її праксеології, значення у людському житті.

Ключові слова: любов, філософія, любові, скептицизм, епікуреїзм, людина, життя.

Туренко В.Э. Философский взгляд на любовь античных скептиков и эпикурейцев: компаративный анализ.

В статье на основе сохранившихся фрагментов трудов античных скептиков и эпикурейцев анализируется их взгляд на любовь. Автор доказывает, что данные философские школы имеют как общие, так и отличительные черты относительно понимания природы любви, ее праксеологии, значения в человеческой жизни.

Ключевые слова: любовь, философия, любви, скептицизм, эпикуреизм, человек, жизнь.

Turenko V. The philosophical view on love ancient Epicureans and skeptics: comparative analysis.

On the basis of the surviving fragments of the works of the ancient Epicureans, skeptics and analyzes their view of love. The author argues that these schools of thought have both common and distinctive features with respect to their understanding of the nature of love and its praxeology, the value of human life.

Key words: love, philosophy, love, skepticism, Epicureanism, a person lives.